

Література:

1. Агеева В. Мистецтво інтерпретації // Режим доступу: smoloskyp.org.ua/bulPDF/AheevaP.pdf.
2. Богацький П. З пережитого // Режим доступу: http://bukvoid.com.ua/library/pavlo_bogatskiy/z_perezhitogo_sporadi/36.html
3. Богацький П. Камелії [психологічні арабески] / Павло Богацький. – К. : Грунт, 1918-1919. – 162 с.
4. Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика / Микола Євшан / Упор. Н.Шумило. – К. : Основи, 1998. – 658 с.
5. Журба Галина. Від «Української хати» до «Музагету» / Галина Журба // Українська мова та література.– 1999. – Ч. 10 (122). – С. 7.
6. Кузнецов Ю. Б. Імпресіонізм в українській прозі кінця ХІХ – початку ХХ ст. : Проблеми естетики і поетики / Ю.Б. Кузнецов. – К.: Зодіак ЕКО, 1995. – 304 с.
7. Нагорний Я. Дифузії жанру і стилю в прозописемі П.Богацького на фоні дискусії «хатян» і «радян» / Ярослав Нагорний // Філологічний дискурс. – 2015. – Вип. 1. – С. 30–33.
8. Нагорний Я. В. Жанрово-стильові аспекти творчості Павла Богацького / Ярослав Володимирович Нагорний; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка.– Тернопіль : Б.в., 2015.– 19 с.
9. Павличко С. Модернізм як ніцшеанство: дискурс Миколи Євшана та «Української хати» / Соломія Павличко // Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія.– 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1999. – С.127–166.
10. Сріблянський М. Огнепоклонники / М.Сріблянський // Богацький П. Камелії [психологічні арабески]. – К. : Грунт, 1918-1919. – С. 3-6.

Просалова Віра – доктор філологічних наук, професор кафедри теорії та історії української і світової літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса

ТКАЧЕНКО

Вікторія

РОМАН ОЛЕКСАНДРА ДЮМА

«ДАМА З КАМЕЛІЯМИ»

ЯК ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНЕ ТЛО

НОВЕЛИ «КАМЕЛІЯ»

ПАВЛА БОГАЦЬКОГО

У статті досліджується інтертекстуальний вплив роману «Дама з камеліями» Олександра Дюма на новелу «Камелії» Павла Богацького.

This article examines intertextual influence of Alexander Dumas's novel «The lady with Camellias» on the novel by Pavel Bogackij «Camellia».

Ключові слова: інтертекстуальність, алюзія, прототекст, архітектоніка, заголовок, новела, роман.

Key words: intertextuality, allusion, prototext, architectonics, title, novel, short story.

Феномен запозичення, або інтертекстуальності дослідники літератури спостерігають у письменстві з давнини. Вчений Ю. Ковалів трактує його як «використання ліричних, фольклорних, літературних текстів у новому літературному дискурсі» [4, с. 431]. Серед теоретиків інтертекстуальності – М. Бахтін, Ю. Крістева, Р. Барт, Ж. Женнет та ін.

У працях французького вченого Р. Барта йдеться про те, що «кожний текст виступає як інтертекст; інші тексти існують у ньому на різних рівнях у більш чи менш пізнаваних формах: тексти попередньої культури і тексти культури нинішньої. Кожний текст – це нова тканина, що створена зі старих цитат. Фрагменти кодів культур, формул, ритмічних структур, соціальних ідіом і т. ін. – усе увібрано текстом та перемішано в ньому, бо завжди до тексту й навколо нього існує мова. Як необхідна умова для кожного тексту, інтертекстуальність не може бути зведена до проблем джерел і впливів, вона є загальним полем антонімічних формул, походження яких рідко можна виявити, неусвідомлених або автоматичних цитувань, які наводяться без «лапок» [1, с. 415]. Учений вважав, що будь-який текст є діалогом автора із культурою сучасною та попередньою.

Прототекстом новели П. Богацького «Камелія» став роман французького письменника О. Дюма, що побачив світ 1848 р. В основі твору – історія головної героїні Маргарити Готьє. Прототипом її стала кохана письменника Марі Дюплессі. Життя дівчини було коротким. Вона померла у 23 роки від туберкульозу, а закоханий письменник увіковічнив її образ у романі. Знайомство О. Дюма з Марі Дюплессі відбулося завдяки Ежену Дежазе, який був сином відомої акторки. Молоді люди відпочивали, подорожували, а згодом повернулись до Парижу, в театр Вар'єте. У цьому театрі можна зустріти жінок, яких у суспільстві називали легкодоступними.

Цього вечора в одній ложі авансцени сиділа жінка, що помітно вирізнялася не лише виразною зовнішністю, а й естетичним смаком. О. Дюма, описуючи героїню, зазначає: «Вона була високою, дуже вишуканою брюнеткою з біло-рожевою шкірою... Вираз чистоти й невинності, байронічна бліда шкіра, довге волосся, декольтоване вбрання, діамантове кільце, золоті ланцюжки на руках – такий вигляд зближував її з королевою. Дюма був вражений у серце» [5, с. 173].

Тема кохання у світовій літературі завжди була знаковою, тому не дивно, що й в українському письменстві вона знайшла своє належне місце. Новела П. Богацького на змістовому рівні містить прямі відсилання до роману французького автора, в якому переосмислено тему сліпого кохання, вірності, зради та чекання.

Назва новели «Камелія» «може сприйматися як зовнішній код, важливий композиційний компонент тексту, що виконує номінативну функцію» [4, с. 277-378]. У той же час назва «відкриває текст і тим самим... виконує роль анотації, оскільки повідомляє про що піде мова у цьому тексті» [6, с. 30]. Із заголовку роману О. Дюма читачеві стає зрозуміло, що він містить у собі «ідейно-тематичну настанову твору, сприяє його ідентифікації» [4, с. 377].

О. Дюма головною героїнею роману зробив жінку з квітами, яка символізує холодну красу. Назва твору О. Дюма має реальну історію. Коли через хворобу

кохана письменника Марі не сприймала різкі та сильні запахи квітів, бо вони викликали у неї головний біль, хвора надавала перевагу камеліям (з латинської вічнозелена рослина), квітам, які не мають запаху. Згодом жінка, аби привернути до себе увагу представників чоловічої статі, прикрашала себе такими квітами. Саме з того часу ця квітка стала символом легковажності та легкої здобичі для охочих чоловіків.

Заголовок своєї новели П. Богацький значно звужує, що за класифікацією Ю. Коваліва належить до першої групи – рослини. Оскільки заголовок вважається частиною архітекtonіки, це є свідченням того, що український автор основний акцент сфокусував на квітці, її символічному коді, що призведе закоханого героя до невимовних переживань, оскільки жінка перестала бути символом величного кохання. Приклад алюзії, як інтертекстуального прийому у заголовку, розрахований на значний читацький досвід та можливість порівняти настрої, характер і ментальність зображуваних подій французького та українського письменників. «Чуже» слово у заголовку робить акцент на ключовому понятті, дає оцінку самого автора щодо головного символу. Тому у новелі П. Богацький щоразу повертається до деталі – квітки камелії. Спочатку головний герой, як митець і письменник, бачить виключно її зорові характеристики: «гарненьке деревце» [2, с. 108] з «великими, темно-зеленими, наче полякерованими листками» [2, с. 108], на ньому великі червоно-рожеві квіти з пуп'янками. За першим враженням приходить розуміння того, що квітка несе енергетику жаху, байдужості, відстороненості. Вона з гарною кроною, але «з холодною, гордою красою» [2, с. 108], «з нею пов'язаний невідомий містичний страх» [2, с. 108], квітка, що «затаїла в собі якесь лихо» [2, с. 114], «чарує своєю красою, але не гріє і не пестить душі» [2, с. 118], деталь холоду стане першим сигналом того, що почуття приречені: «холодна, наче мармурова статуя» [2, с. 118], до того ж з «холодною, мертвою красою» [2, с. 109], стане «символом чогось неприємного» [2, с. 108], що перейде згодом і на характер власниці – дівчину Ганку. До того ж тост, який виголосить закоханий юнак під час урочистостей «*La dame aux camelias*» був лаконічний, саме він є алюзією до однойменного роману О. Дюма. У ньому використана алегорія, адже юнак не міг відверто сказати, що в цей момент переповнювало його ество, а завуальовано передав свій біль цією лаконічною промовою.

Складається враження, що головною героїнею є не дівчина, а квітка, від її енергетики народжується холод почуттів її власниці, а відтак мотив квітки стане кодом.

Схожість між текстами спостерігається на рівні сюжету, який визначає зміст творів. В основі роману О. Дюма та новели П. Богацького історія про молоду жінку Маргариту Готьє та Ганку. В одному і другому випадку – це молоді, гарні, веселі, привабливі та радісні жінки двадцяти та двадцяти одного року. Якщо О. Дюма описує відносно великий проміжок життя героїні, де читач дізнається про її бідне життя, статус утриманки, легенеvu хворобу, смерть від життя, в якому було чимало коханців, спокус і розваг, то П. Богацький концентрує увагу на кількох моментах у житті Ганки – підготовці до дня народження і його святкуванні. Таким чином,

наявність діалогу між текстами відчувається на рівні заголовків, сюжетній та образній канві.

Алюзійно П. Богацький увів у тканину новели такі інтертекстуальні фрагменти: згадку про ряд творів класичної літератури – книгу в гарній оправі «Портрет Доріана Грея». Очевидним є факт, що вибір книги безпосередньо пов'язаний із перспективами, на які очікує закоханий юнак, адже тема, яку порушив О. Уайльд у своєму романі-виховання та моральній притчі одночасно – співвідношення естетичних проблем з етичними нормами суспільства, а конфлікт твору – між мистецтвом та внутрішнім еством людини. Ці проблеми згодом змушений буде вирішувати не тільки закоханий митець, вони постануть перед Ганкою, яка шукатиме розваг, визнання в загального захоплення одночасно. Цікаво, що й О. Дюма у своєму романі використовує такий інтертекстуальний фрагмент. Арман Дюваль подарував Маргариті Готьє книгу «Манон Леско». Ця книга стала шедевром світової літератури, у ній порушується тема кохання та пристрасті до спокусливої Манон Леско, яка символізує приземлене і возвеличене кохання. Цими творами закоханий юнак у П. Богацького та Арман Дюваль у О. Дюма натякають обраницям, що саме є найважливішою цінністю у житті та стосунках між чоловіком і жінкою.

Не випадковими є згадки про інші інтертекстуальні фрагменти. Серед богинь, які є у світових міфах, П. Богацький називає Мадонну, Венеру та Фльору. Таке звертання спрогнозоване, воно асоціюється із жіночністю, вірою, та силою кохання. Вибір між Мадонною та Венерою відбувається під час святкування дня народження Ганки. Чоловіки, присутні на святі, дискутують, хто із них важливіший у житті: Мадонна – у католицькій релігії назва Богородиці, це матір Ісуса Христа, Діва Марія. Це людський і божественний ідеал одночасно. Саме на такий високий ступінь моральної чистоти розраховує юнак у цих взаєминах, чи Венера – давньоримська богиня жіночої вроди і кохання. Цей вибір між тілесним і духовним.

Про інтертекстуальний хист П. Богацького свідчать також образи відомих у філософії, мистецтві та літературі осіб: Ніцше, Шопенгауер, Вайнінгер – філософи, які досліджували тему страждання у житті, цікавилися питаннями статей, Леопарді, Гартман, Стріндберг – письменники, скульптори, живописці, які мали різнобічні зацікавлення, поєднували у своїй праці кілька видів діяльності.

За допомогою інтертекстуальності у П. Богацького з'являється нагода вкласти у новелу підтекст. Читач має вловлювати сенс її вживання у музичних чи художніх образах, а відтак орієнтуватись у мистецтві. Звернемо увагу на музичний підтекст зазначених творів. Якщо у О. Дюма звучить «Запрошення до танцю» Вебера, то у П. Богацького Ганка виконує «Казки Гофмана» французького композитора Оффенбаха. Обидві дівчини уміють грати на піаніно, мають музичний смак, тільки Маргарита має труднощі «в третій частині, пасаж з дієзами» [3, с. 336]. Іноді навіть сидить із цим пасажем до другої години ночі. Ці музичні композиції тематично стосуються почуттів, любовної сфери, нерозділеного кохання.

Цікаво, що композитор Вебер присвятив «Запрошення до танцю» своїй коханій Кароліні Брандт. Унікальність цього музичного твору полягає в тому, що його називають гірляндою настроєвих вальсових епізодів, в яких має місце лірика,

блиск, вишуканість, бажання хлопця та дівчини знайти свої почуття у танці кохання.

В опері «Казки Гофмана» головний герой – митець, він перебуває у пошуку ідеальної пари, а отже, не знає з ким поєднати життя, оскільки є три дівчини, що ваблять чимось неповторним: Олімпія – ілюзією, Антонія гарним співом, але потерпає від сухот, Джулія – куртизанка, яка має палац розваг. Романтична тема життєвого ідеалу, близького й сумнівного, бажаного й потрібного наповнює зміст музичного твору.

Отже, вибір музичного змісту текстів свідчить про те, що енергія «чужого» слова в інтертексті стає значимим, сприяє виникненню імпліцитних смислів.

Алюзія вживається у новелі з метою пов'язати українську літературу зі світовою. Так, наприклад, відсилання до образу Джульєтти зустрічаємо у різних контекстах. Коли хлопець обирає подарунки для Ганки від ніби різних прихильників, він побачив статую «Ромео і Джульєтта», копію роботи Родена. Уже тоді «постать Джульєти, наче символ її глибокого кохання, хвилювала мене» [2, с. 108-109]. Вдруге цей образ зустрічаємо в момент щирого вітання Ганки, коли «ясно горіли її оченята, так ніжно, мов руки Джульєти, обвили ... мою шию, а губи... так палко цілували мене» [2, с. 110-111]. Про те, що історія кохання Ромео і Джульєтти закінчилась трагічно, розповів свого часу В. Шекспір. Тому і в цьому моменті є алюзія, що це романтичне кохання не матиме свого щасливого продовження.

Згадкою про давньогрецьку богиню Флору – богиню квітів, весни та веселощів, починається новела «Камелія». Закоханий юнак усвідомлює, що дівчина і квітка – це єдине ціле у своїй бездоганній величі. Дівоча краса асоціюється із красою квітковою, тому й рослинний світ у новелі представлений широко.

Пошук незвичайних подарунків розпочався з магазину тропічних рослин, які оповідач порівнює зі східними базарами, на яких обирали невірниць. З-поміж ряду квітів і рослин увагу привернуло деревце, у якого «гарна крона з досить великими, темно-зеленими, наче полякерованими листками. Гілочки вкриті великими червоно-рожевими квітами. Воно... подобалось своєю холодною, гордою красою, вразило силою впливу і зачарування. Як красуня одаліска, воно вабило і покоряло» [2, с. 108]. У порівнянні з одаліською маємо натяк, який означає рабинню, служницю в гаремі, наложницю та коханку [8, с. 475]. Цікаво, що порівняння з невірницьким ринком виникне у магазині тропічних рослин, де герой обирає квіти для своєї обраниці. Натяк на те, що ці стосунки не будуть вільними та щасливими, стають засторогою для чоловіка.

Уже в той момент серце героя відчуло якусь біду, адже камелія – символ чогось неприємного, що прийде незабаром, було слабким передчуттям з майбутнього. Образ камелії мучив чоловіка якоюсь таємницею, з'явився невідомий страх, що «тряс моєю душою» [2, с. 108].

Вибір квітів, які герой приготував для іменинниці, доволі великий. З-поміж них – туберози, хризантеми, червоні гвоздики та білі троянди. Всі вони – дарунок жінці, від ніби різних прихильників.

Зустрічаємо у новелі чимало висловів, що є прикладом фразеологічної стилізації. Як алюзію можна трактувати вислів «я розрубаю наш вузол» [2, с. 107].

Тут, звісно, йдеться про гордіїв вузол, що означає «складну, заплутану справу; складний збіг обставин» [7, с. 139], є вираз «чи пан, чи пропав», що означає «ризикуючи, домогтися усього бажаного або все втратити» [7, с. 484], то у П. Богацького він звучить «або гімн, або реквієм» [2, с. 107]. Герой розуміє: схвальна відповідь можлива лише за умови абсолютного щастя іменинниці, а для цього «треба вгадати її бажання і задовольнити її» [2, с. 107].

Таким чином, сюжет «Камелії» містить посилання на культурний досвід. Ідея новели розкривається через інтерпретацію художніх, музичних, філософських творів та через міфологію.

Література:

1. Барт Р. От произведения к тексту // Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М.: Прогресс, 1989. – С. 413-423.
2. Богацький П. Камелія// Богацький П. Камелії. Психологічні арабески. – К., 1918. – С. 107-119.
3. Дюма О. Дама з камеліями // Дюма О. Син Партоса. Дама з камеліями. – Хмельницький: Поділля, 1993. – 446 с.
4. Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія у двох томах. – Т. 1. – К.: Академія, 2007. – 608 с.
5. Моруа А. Три Дюма: роман. – Єкатеринбург, 1992. – 432 с.
6. Руснак І. Назва твору й епіграф як форми діалогу з «чужим» словом у прозі Уласа Самчука// Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: Збірник наукових праць. Серія: філологія, 2007. Вип. 9. – С. 29-35.
7. Словник фразеологізмів української мови /Уклад. В. Білоноженко. – К.: Наукова думка, 2008. – 1104 с.
8. Глуначний словник української мови/ Уклад. Н. Кусайкіна, Ю. Цибульник. – Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2010. – 608 с.

Ткаченко Вікторія Іванівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету.

ВЕШЕЛЕНІ

Олександр

**ЖАНРОВІ ПРОЯВИ ГОТИЧНОЇ ПРОЗИ
В НОВЕЛІ «КАМЕЛІЯ» ПАВЛА БОГАЦЬКОГО**

У статті розглянуто вплив жанрової структури готичної прози на новелу «Камелія» Павла Богацького. У полеміці з упорядниками антологій готичної прози автор спростовує належність тексту до «адреналінових» жанрів, однак виокремлює механізми функціонування жаху в ньому.

Ключові слова: готична проза, новела, жах, Павло Богацький.

The article deals with the genre structure of gothic prose in the novella “Camellia” by Pavlo Bohatskyi. The author discusses the choice of the editors to put this text in the